

Oponentovo posouzení diplomové práce Karolíny Litschové – Svazující živel vody. O postavách femininních vodních bytostí a jejich odrazu v kinematografii.

Ve své diplomové práci se Karolína Litschová věnuje – na základě osobního zájmu, či přímo fascinace – velice speciálnímu typu postavy, a to femininním vodním bytostem (mořským pannám, vodním vílám, rusalkám apod.). Tedy bytostem, které se spolu se svými prvotními příběhy objevují nejprve v mýtech, posléze v lidových pohádkách, pak v pohádkových prózách (zejména romantiků), nakonec ve sféře filmové tvorby, kam autorčin výklad ostatně směřuje. Než tam ale dospěje, zabývá se s použitím odborné literatury (Eliade, Campbell, Marie Luise von Franz, Bettelheim aj.) nejprve symbolikou vody, k níž významně přispěli zejména vyznavači psychoanalytických směrů. Dále povahou (namnoze protichůdnou) různých vodních (s vodami spjatých) bytostí, jejich archetypálností, právě tak jako variantností pohádkových syžetů.

Při četbě diplomové práce Karolíny Litschové si zopakujeme mořské Nereidy (Nereovny) a víly vodních toků a jezer Najady. Dále to, že sirény byly původně okřídlené, aby se později připodobnily vílám či rusalkám. Vedle antické mytologie zmiňuje práce též slovanskou hojně animizující přírodu (srov. rusalky coby duše zemřelých dívek) a keltskou, obohacující repertoár vodních bytostí o strážkyně pramenů (Laudine) a hlavně tulení ženy selkie, se kterými se pojí fatální motiv kožichu, který se na povrchu svléká a muž, jenž se ho zmocní, si pak může démonickou krásku přisvojit. Napětí do příběhů o selkiích vnáší postava jejich nelítostného podmořského manžela, ohrožujícího její pozemské bytí. Karolína zmiňuje také fázi (středověkou) démonizace femininních vodních bytostí a Nejedlého vymezení typu meluzínské a morganské, s nimiž je spjat motiv zákazu, jehož porušení má pochopitelně neblahé následky.

Jednu ze zasvěcujících kapitol autorka přímo nazvala „Rychlý průvodce pohádkami ze světa vodních vil“. Před z mého pohledu dosti mlhavým Bettelheimovým odlišením mýtů a pohádek bych preferovala přístup Marie Luise Franze, která staví na způsobu vyprávění (podání), na funkci postav, narativních principech a motivech; na výstavbě pohádkového příběhu, jenž vždy povstává z aktu vypravování, jemuž bylo nasloucháno.

Pak už se dostáváme k literárním „převyprávěním“, tedy nejprve k francouzskému Charlesovi Perraultovi (jak autorka k mému překvapení uvádí „básníku věku Ludvíka Velikého“), jenž svou orientací na tvorbu lidu začal rozrušovat klasicistní konvence a normy a stal se tak předejmutím romantického nadšenectví pro pohádku, jehož jsme svědky obzvláště v Německu. Přestože se zmiňuje novela Undine napsaná Friedrichem de la Motte Fouqué, kterou zhudebnil E.T.A. Hoffmann, a přestože se konstatuje její vliv na Andersena,

dozvíme se o ní jen to, že se v ní rusalka snaží získat lásku rytíře. Bažím zvědět více už kvůli Dvořákově geniální opeře, kterou publikum přijalo (na rozdíl od Hoffmannovy Undine) bezvýhradně.

Pouze konstatujeme: zatímco prací prezentované syžety s vodními bytostmi, které rekonstruovali a slovesně fixovali sběratelé (Grimmové, Erben, Němcová) se v kapitole Ženy z vody na stříbrném plátně neuplatní už jenom proto, že ze tří rozebíraných filmů nejsou podstatně (z hlediska žánru a poetiky) pohádkové dva, podrobná prezentace Andersenovy Malé mořské víly naopak souvisí s rozbořením stejnojmenného filmu Karla Kachyni velmi úzce, takže oddělení těchto pasáží (rozbor prózy – rozbor filmu) vidím jako určitý problém. Dělitkem se tu stal stručný přehled několika snímků (od čtyř minutové La Siréne Meliésovy po zabijácké mořské panny z žánrových filmů nedávné doby). Tím ovšem nechci bagatelizovat kapitolu Ženy z vod na filmovém plátně, neboť přináší též podnětná upozornění na cenná filmová díla – kupříkladu Ženu ve vodě (M.N.Shyamalan, 2006); Pod vodou (Lise Brühlemann, 2017). Podstatná je pro zkoumané tématu zajisté zejména Píseň z moře (T.Moor, 2014), kde se jistě díky animované stylizaci daří propojit keltskou mytologií se současností bohatěji, přirozeněji a nápaditěji než v hraném filmu.

Na základě byť stručného poučení o filmech, v nichž se objevuje mytologické a pohádkové téma ženských bytostí spjatých s vodním živlem, mě napadají dvě možná typologická vymezení (coby hypotéza):

1. skupina filmů pokoušejících se o adaptaci (tedy mediální transformaci), Andersenovy slavné pohádkové prózy.
2. skupina ne-pohádkových filmů, které pouze odkazují některými svými motivy, syžetovými prvky, narativním postupem (kupříkladu zapojení mýtotočného hlediska) na některou z mytologicko-pohádkových inspirací. (viz Mořská víla A.Melikjana, 2007; Ondine Neila Jordana, 2009).

První rozebíraný film o pohádkové vodní bytosti Malá mořská víla považuji, na rozdíl od druhých dvou, za adaptaci v plném smyslu slova. Mimo jiné též proto, že se tu nevychází z nějaké tradované lidové verze (pouze zaznamenané a literárně upravené), ale z výsostného uměleckého díla, v němž se projevila původní autorská imaginace (a tedy i vize podmorského světa), originální zobrazovací styl (namnoze básnivý) a subjektivita (tedy prožívající autorské Já), jak ostatně sama autorka v práci poznamenává. Toto dílo je pak v práci prezentováno, tak jako sběratelské pohádky, jakousi rekapitulací dějového sledu, včetně peripetií, zvrátů, tragického vyústění a katarze. Tím ovšem nemůže nedojít k ochuzení výrazové i sémantické hodnoty jednoho z nepůsobivějších příběhů o fatální síle lásky a utpení z lásky.

Ona rekapitulace děje, která ani nemůže postihnout estetickou hodnotu textu, poslouží autorce hlavně při rozboru filmu režiséra Kachyni, ale též Ester Krumbachové a Jaroslava Kučery. A to zejména tam, kde zaznamenává a vyhodnocuje některé odchylky a změny (např. některé aktualizace, dodání příběhu matky podmořských princezen apod.), hlavně pak obohacení výrazového a spolu významového plánu díky vizuálním a zvukovým možnostem filmového média. Za jiné zmiňme písňovou složku, které dá smyslově pocítit krásu hlasu Malé mořské víly, a tudíž i míru oběti, když se ho musí vzdát.

Na rozdíl od výkladové části, která vychází z odborných pramenů, otvírá se autorce v analytičtějších kapitolách prostor pro osobní přínos – pro osmyslnění a docenění inovací a tvůrčího přínosu filmařů. Jenže osudovost, stejně jako všudypřítomnost mořského živlu ovládají už předlohu.

V kapitole věnované Vábení Sirén (Agnieszka Smoczyńska, 2015) se ocitáme, jak je možno vyrozumět v průběhu četby, v ne-pohádkovém fikčním světě (polský noční klub 80. let). Přesto si ženské postavy (sestry Zlatá a Stříbrná) zachovávají zvířecí část těla (když se noří do vody naroste jim odpudivý rybí ocas). Jako zvířata se také projevují, když vraždí rvaním srdce z lidských bytostí. Současně se dočítáme, že zjevně kontraverzní film, který uplatňuje hororově – sexuální deformace a nadsázky, je současně filmem o nenaplněné lásce (Stříbrné ke kytaristovi), sesterské vzájemnosti i konfliktnosti, o dospívání a sexuálním sebeuvědomění apod. Jeho rozbor je obsažný, plný konkrétních postřehů, které se autorka snaží opatřit smyslem. Včetně aluzí a paralel, jež zjevně poukazují k Malé mořské víle, vzdor tomu, že tu jde o zcela nesouměřitelná díla.

Pro celek rozboru bych uvítala větší míru promyšlenosti a uspořádanosti – tedy nějaké přehlednější vedení výkladu, které nebude uvádět čtenáře ve zmatek. Například postupné a důsledné prokazování žánrových znaků, nebo od povahy fikčního světa směřovat přes hybridní postavy, zápletku a konflikt k mytizujícím a symbolickým motivům.

Naopak uspořádaně a vyjasňujícím dojmem působí analýza Jordanovy Ondine, kde se hodně sleduje, nakolik a v kterých momentech propadá divák (zmírnila bych na může propadat divák) pohádkové interpretaci – to znamená uvěřit v nadpřirozené schopnosti půvabné a laskavé, výsledně i milující, dívky vytažené z vod dobráckým a samotářským rybářem. Film se nejspíš snáze poddával analýze z toho důvodu, že prolnutí aluze na keltský mýtus o selkiích s přítomnou realitou, v níž hrozí smrt, drogy alkoholismus, násilí, se uskutečňuje důmyslným a umělecky působivým stylem vyprávění, do něhož je skvěle zapojeno magicko-pohádkové vědomí dítěte, díky kterému jednoznačně pozitivní vyústění

(odstranění zlého dealera, uzdravení dítěte, nalezení lásky a domova) působí uvěřitelně a přináší kýženou katarzi.

Diplomovou práci Karolíny Litschové o femininních vodních bytostech v kontextu mýtickém, pohádkovém, literárním i filmovém považuji za dobře volenou a většinou i dobře pojednanou. Doporučuji ke schválení a navrhuji známku B.

Doc. Marie Mravcová
Katedra scenáristiky FAMU